

persoon was net bezig één van de kunstwerken van de muur te halen. Ik liep meteen naar de man toe die daarmee bezig was (de enige die een lichtblauw uniform aan had; alle andere mannen waren in het wit). Hij identificeerde zich (waar ik niet echt iets van kon lezen), zei dat hij van de veiligheidsdienst was (of zoiets) en dat de twee werken die hij van de muur aan het afhalen was naar Kazachse maatstaven daar echt niet konden hangen. Het ging om exact die twee werken waarover ik zelf al extra had moeten nadenken. Ik antwoordde hem dat hij dat niet zomaar kon doen. Verleden jaar hadden we een vergelijkbare tentoonstelling georganiseerd in Nur-Sultan en de centrale Kazachse autoriteiten (lees: Buitenlandse Zaken) vonden het zelfs een middel om een dialoog aan te gaan; die waren dus overwegend positief, dus wie dacht hij dan te zijn dat hij hier kon besluiten dat bepaalde werken geen onderdeel van de tentoonstelling konden zijn?¹⁶⁶ Ik communiceerde dit allemaal in het Russisch en het ging me eigenlijk best goed af. Interessant eigenlijk, hoeveel je blijkt te kunnen wanneer je in een bepaalde *flow* zit of een bepaalde opwindning en standvastigheid hebt. Ondertussen belde ik de Italiaanse manager G. De securityman keek behoorlijk verbluft en liet me zelf de boel weer in orde maken. Ik hing het werk dus weer op en plakte het label er weer onder. G. was inmiddels ook gekomen, maar de boel was al weer gesust en alle mannetjes vertrokken weer. Ik was er evenwel niet gerust op dat dit het laatste zou zijn en ben voorafgaand aan de opening nog een enkele keer gaan kijken of niemand meer ergens met zijn vingers aan gezeten had. Dat was gelukkig niet het geval, maar twee veiligheidsmannetjes keken behoorlijk ontevreden toe op een afstand.

De opening was een groot succes. Er waren ongeveer 140 personen, voor het merendeel LHBTI-activisten uit alle regio's van Kazachstan en uit Dushanbe en Bishkek. Ook waren enkele van de artiesten zelf aanwezig, alsmede diverse vertegenwoordigers van ambassades. Eerst heb ik een openingswoord gehouden (min of meer gelijkkluidend aan het openingswoord in de catalogus) en daarna hield de Canadese ambassadeur een woord van welkom. Immers, Canada had de komst van veel activisten gefinancierd en wilde daar een bepaalde mate van zichtbaarheid voor terug hebben. *Public Diplomacy* heet zo iets. Daarna vroeg ik Dennis naar voren te komen; hij was inmiddels ook in Almaty gearriveerd. In overleg met ambassadeur A. hadden we besloten dat hij en ik samen de openingshandeling zouden verrichten om daarmee aan te tonen dat BZ de *policy* van diversiteit en inclusiviteit ook daadwerkelijk in de praktijk brengt. Normaliter leggen we juist geen nadruk op ons gelijkgeslachtelijke huwelijk omdat we niet de indruk willen wekken dat het iets buitengewoons is, maar

¹⁶⁶ Weliswaar waren de twee betrokken werken verleden jaar geen onderdeel van de tentoonstelling, maar dat heb ik verder in het midden gelaten.

voor dit doel hadden we besloten er juist wel de nadruk op te leggen. Over ons schilderij dat ter gelegenheid van ons trouwen was gemaakt - en dat net als vorig jaar onderdeel vormde van de tentoonstelling - hadden we twee vlaggen gehangen: de Nederlandse vlag en de regenboogvlag. We waren daarbij in de voorbereiding nog heel erg aan het kijken hoe we de vlaggen zouden draperen, want we wilden niet dat de regenboogvlag te overheersend zou zijn ten opzichte van de Nederlandse vlag. Nadat ik een paar woorden had gezegd over ons beleid, hebben Dennis en ik samen de twee vlaggen van ons schilderij verwijderd. En daarmee was de tentoonstelling officieel geopend. Er werd veel gefilmd en gefotografeerd. Niet zozeer door pers, maar vooral door de activisten onderling. Ambassademedewerkster A. heeft verschillende *postings* op de Facebook- en Instagrampagina's van de ambassade geplaatst en ook ik, Dennis en diverse anderen hebben die kwistig gedeeld. Vooral onder de *postings* van onze ambassade kwamen ook de onvermijdelijke negatieve reacties. Mensen die zeiden dat we moeten ophouden met deze schande; dat we dergelijk onnatuurlijk gedrag niet moeten propageren; dat we niet moeten proberen de Kazachse morele waarden aan te tasten enzovoorts. Ik hoorde van A. dat er zelfs iemand was die het Kazachse Ministerie van Buitenlandse Zaken en zelfs de Kazachse president Tokayev had getagd met het verzoek ons allemaal *persona non grata* te verklaren en dus als ongewenst persoon het land uit te zetten.

De volgende dag organiseerden we een 'ronde tafel'-bijeenkomst met alle activisten. Ze waren per slot van rekening van heinde en ver gekomen en we wilden niet dat dat alleen maar voor de opening van de tentoonstelling zou zijn. Als thema had ik gekozen voor 'kunstactivisme en mensenrechten' met daarbij als centrale vraag: wanneer draagt kunstactivisme bij aan de versterking van mensenrechten en wanneer werkt het juist contraproductief? Uiteraard is zoiets best subjectief: wat de één vindt bijdragen, vindt de ander contraproductief. Dat hadden we ook al gezien bij de samenstelling van de tentoonstelling: diverse activisten boden ons kunstwerken voor de tentoonstelling aan die zij prima in het plaatje vonden passen, maar wij juist contraproductief voor ons verhaal vonden. En denk aan de bewuste twee werken die een dag eerder bijna van de muur waren gehaald: wij vonden die nog wel bijdragen aan de dialoog, maar daar dachten de Kazachse veiligheidsmensen toch bepaald anders over. Er waren ongeveer tachtig personen bij de 'ronde tafel' aanwezig en velen wilden hun zegje doen. Het was dus echt wel succesvol. Er waren ook wel verschillende meningen over onze tentoonstelling. Uiteraard was iedereen blij dat we dit hadden georganiseerd, maar toch vonden sommige mensen dat we te gematigd waren in onze benadering en vonden transpersonen dat zij binnen het thema te

onderbelicht waren gebleven. Ja, je zult het nooit bij iedereen helemaal goed doen, maar dat is ook prima. Als gezegd: de keuzes zijn altijd subjectief. Maar degenen die vonden dat we te gematigd waren moest ik toch wijzen op het incident van gisteren: zouden we 'confronterender' zijn geweest, dan had men wellicht nog meer werken willen weghalen en dan hadden we uiteindelijk wellicht nauwelijks meer een tentoonstelling gehad.

We vertrokken in de avond weer van Almaty naar Nur-Sultan. Ambassadeur A. wisselde ons daarbij eigenlijk af, want de volgende ochtend, 18 mei, vloog hij vanuit Nur-Sultan naar Almaty voor een meer economisch gericht bezoek. Uiteraard zou hij ook nog even langs onze tentoonstelling lopen. Een paar uur later stuurde hij me een foto: een lege plek aan de muur! De twee werken waren wederom weggehaald! Nee maar! Dus nu we weg waren dachten de veiligheidsmannetjes alsnog hun gelijk te halen! Ik heb ambassadeur A. gevraagd hierover onmiddellijk met de Italiaanse manager van het gebouw, G., te spreken. Wist die ervan? En zo ja, waarom is ons niets meegedeeld? Even later kwam A. terug met de mededeling dat G., *nota bene* de manager van het pand, van niets wist en zeer ontstemd was. Hij zou ervoor zorgen dat de werken opnieuw teruggehangen zouden worden. Ik wacht af ... (Uiteindelijk gebeurde dat inderdaad en zouden de werken tot het einde van de tentoonstelling blijven hangen.)

Tijdens een receptie die avond kwam ik Z. tegen die ik kende via een NGO waarmee we als ambassade samenwerken. Ze had online onze tentoonstelling en onze catalogus gezien en ze was danig onder de indruk. Half in tranen vroeg ze me of ik wellicht een exemplaar van de catalogus voor haar had, want dat zou haar zus zo helpen (die klaarblijkelijk in de knoop zat vanwege haar geaardheid en de gebrekkige acceptatie daarvan). Uiteraard had ik een catalogus voor haar! Ze wist niet hoe veel ze me moest bedanken. Toch wel ontroerend als je bedenkt hoeveel dit klaarblijkelijk toch voor sommige mensen betekent.

Zaterdag 21 mei. Naar de 'Human Rights Hub' van 'Wings of Liberty, omdat een nieuwe groep, 'Queer.KZ' daar een bijeenkomst in het kader van 'IDAHOBIT' zou organiseren. Zoals ik al eerder heb geschreven, wordt deze 'Human Rights Hub' gefinancierd door onze ambassade. Toen we daarmee begonnen, had ik al gehoopt dat het een *safe space* zou kunnen zijn voor dergelijke groepen. Ik ben dus ook erg blij dat dit daadwerkelijk geval is en in een behoefte voorziet. Pas een dag van tevoren kreeg ik het verzoek daar te spreken en natuurlijk wilde ik daar op ingaan. Er